

**СИМВОЛІКА ВІРША Р. ФРОСТА “THE ROAD NOT TAKEN” ТА
ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДАХ****В.П. БОЙЧЕНКА ТА Г.М. КРУЖКОВА**

У статті основна увага приділяється символіці вірша Р. Фроста “The road not taken” та особливостям її відтворення українською та російською мовами. На матеріалі вище зазначеного вірша та його перекладів у виконанні В. П. Бойченка та Г.М. Кружкова здійснено зіставний аналіз тексту оригіналу з текстами перекладів з метою встановлення особливостей відтворення символів вірша перекладачами.

Ключові слова: символіка, переклад, адекватність, текст оригіналу, текст перекладу, зіставний аналіз, символічне значення.

The article deals with the symbolic context of the poem by Robert Frost “The road not taken” and its reproduction while translating into Ukrainian and Russian. Comparative analysis of the source and the target texts is carried out on the basis of the poem and two variants of its translation by V.P. Boychenko and G.M. Kruzchkov. The purpose of the article consists in establishing the peculiarities of reproducing symbols of the poem by the above mentioned translators.

Key-words: symbolism, translation, adequacy, source text, target text, comparative analysis, symbolic meaning.

В статье основное внимание уделяется символике стихотворения Р. Фроста “The road not taken” и особенностям ее воспроизведения на украинском и русском языках. На материале вышеуказанного стиха и его переводов в исполнении В. П. Бойченко и Г.М. Кружкова осуществлен сопоставительный анализ текста оригинала с текстами переводов с целью установления особенностей воспроизведения символов стихотворения переводчиками.

Ключевые слова: символика, перевод, адекватность, текст оригинала, текст перевода, сопоставительный анализ, символическое значение.

Символ, що прийшов до нас із сивої давнини, став невід’ємною частиною нашого життя. Будучи особливою формою знань, символ вимагає інтерпретації, декодування, а процес проникнення в символічні (тим більше –

іншомовні) значення та їх відтворення засобами іноземної мови пов'язаний зі значними труднощами.

Сучасний розвиток перекладознавства приділяє особливу увагу проблемам адекватності тексту перекладу (далі – ПТ) до вихідного тексту (далі – ВТ). Досягнення такої адекватності, особливо коли йдеться про поетичний текст, можливе за умови максимально повної передачі плану змісту ВТ зі збереженням його форми, трансформації у культуру та мову перекладу авторського задуму без привнесення у нього (або з мінімальним привнесенням) суб'єктивного розуміння ВТ перекладачем, тому адекватність інтерпретації символів у досягненні цієї мети відіграє дуже важливу роль.

Поезія американського поета XIX – XX століть Роберта Лі Фроста, без сумніву, належить до найкращих зразків англійської літератури, що може слугувати матеріалом дослідження відтворення традиційних та індивідуально-авторських символів засобами іноземної мови.

Перекладами з Р. Фроста українською мовою займалися В.П. Бойченко, В.С. Марач, М.В. Стріха, В.М. Кикоть, Д.В. Павличко, російською мовою – А.Я. Сергєєв, Г.М. Кружков, І.О. Кашкін. У руслі перекладознавства дослідження творчості Р. Фроста зазвичай зводяться до зіставлення окремого вірша з певною версією його перекладу, але фундаментального дослідження проблематики відтворення символіки творчості Р. Фроста ані в російському, ані в українському мовознавстві та, надто, перекладознавстві не представлено.

Отже, актуальність теми нашої розвідки полягає у тому, що, по-перше, головна увага приділяється символам, які все більше привертають увагу дослідників із різних галузей знань. По-друге, дослідження проблем відтворення символіки на матеріалі як американської поезії взагалі, так і поезії Р. Фроста зокрема, стає новим кроком у розвитку перекладознавства і дозволяє більш об'єктивно твердити про перекладацькі рішення у розв'язанні основного завдання – досягненні адекватності при перекладі, а також об'єктивного здійснювання порівняльного аналізу ВТ та ПТ з метою

пізнання авторської специфіки символізації оточуючої дійсності та рівня відповідності її відтворення у ПТ.

Мета статті полягає у здійсненні зіставного перекладознавчого аналізу вірша Р. Фроста “The road not taken” з його перекладами українською та російською мовами у виконанні В.П. Бойченка (далі – ПТ1) та Г.М. Кружкова (далі – ПТ2), виявленні рівня адекватності ПТ до ВТ та визначенні, який з двох перекладів найповніше відтворює символіку ВТ.

Вірш Р. Фроста “The road not taken” був написаний у 1920 році, у ранній період його літературної творчості. Ліричний герой знаходиться у лісі, не перетині двох доріг, засипаних листям, однак він обирає ту, яку, як він себе переконує, менш вторована. Ліричний герой хотів би повернутися колись до тієї дороги, яку він не обрав, розуміючи, однак, що це мало ймовірно. Колись він розказуватиме іншим, що обрав «менш второвану дорогу», яка й визначила все у його житті. Як зазначає сам Р.Фрост, натхнення для написання вірша прийшло від його друга Е.Томаса, уельського поета, якого Р.Фрост зустрів у Англії [цит. за 13]. За словами Р.Фроста, Е. Томас ніколи не був задоволений своїм вибором. Щоразу під час спільних прогулянок у Англії, Е.Томас жалкував з приводу обраного ними шляху. У зв'язку з цим, можна припустити, що Р. Фрост, з одного боку, висміює постійне невдоволення своїм вибором, яке притаманне не тільки його другові, а й багатьом людям, з іншого боку, експлікується авторська думка про те, що, роблячи певний вибір, людина втрачає потенційні можливості іншого варіанту цього вибору.

Важлива роль у декодуванні та глибшому розумінні авторського смислу належить символам. Вірш складається з чотирьох строф, кожна з яких містить по п'ять рядків, кількість яких у обох ПТ збережена. У ВТ автор удається до чоловічої рими, схема якої АВААВ (за виключенням останнього рядка, оскільки буквосполучення – *ense* завжди ненаголошене). Схему рими адекватно відтворили обидва перекладачі, однак у кожному з перекладів наявні жіночі рими (у 2-му та 5-му рядках). Розмір вірша є змішаним,

поєднуючи ямб і хорей. Змішаний розмір характерний і для обох ПТ, де поряд з ямбом і хореем представлений також амфібрахій. Отже, обидва перекладачі порушили принцип еквіритмічності, хоча принцип еквілінеарності дотриманий в обох ПТ.

Перейдемо безпосередньо до декодування символів, яким рясніє вірш, та аналізу відповідності їх відтворення у перекладах. Перша строфа ВТ представлена наступними рядками: *Two roads diverged in a yellow wood, / And sorry I could not travel both / And be one traveler, long I stood / And looked down one as far as I could / To where it bent in the undergrowth* [10, с. 107]. У ПТ1 та ПТ2 ця строфа відтворена відповідними рядками: *У лісі я вийшов до двох доріг / І мусив якусь одну вибирати, / Щоб рушити далі...Я ж довго не міг; / Наважитись; Глянув управо – проліг / Той шлях понід сосни крилаті,* [5, с. 134] – *та В осеннем лесу, на развилке дорог, / Стоял я, задумавшись, у поворота; / Пути было два, и мир был широк, / Однако я раздвоиться не мог, / И надо было решаться на что-то* [6]. Носієм символічного значення уже на початку вірша виступає словосполучення *yellow wood*. Розглянемо конотативні значення, якими наділена лексема *yellow* в англійській лінгвокультурі: “afraid in a way that makes you unable to do what is right or expected”; “containing news that is meant to shock people and that is not true or is only partly true”; “become yellowish through age, disease, or discoloration; “featuring sensational or scandalous items or ordinary news sensationally distorted” [11]. Жодне із наведених значень не є релевантним у контексті даного вірша. Ймовірно, автор ВТ вживає лексему *yellow* на позначення часу дії, тобто осені, акцентуючи жовтизну осінньої листви дерев. Лексема *wood*, будучи синонімом лексеми *forest*, актуалізує у контексті цього вірша такі символічні значення: “the forest is a mysterious place; <...> it is a place of testing, a realm of death holding the secrets of nature which man must penetrate to find meaning. <...> ”the forest harbors all kinds of dangers and demons, enemies and diseases” [12]. Ймовірно, символічний контекст лексеми *woods* можна декодувати як ситуацію певної «потенційної загадки», у якій опиняється

ліричний герой. У ПТ2 *yellow wood* адекватно відтворено за рахунок контекстуальної заміни *осінній лес*, У ПТ1 перекладач удається до прийому елімінації лексеми *yellow*, однак компенсує цю інформаційну втрату у першому рядку третьої строфи за рахунок контекстуальної заміни – *осінній ліс*.

Слідом за Уілрайтом, вважаємо, що *road* (*дорога*), позначаючи життя, належить до архетипічних (міфологічних) символів, які не є продуктом однієї культури, а діють у культурах, розділених у часі та відмінних у історичному розвитку [цит. за 7, с. 179]. У цьому ВТ ліричний герой стоїть перед певним важливим вибором своєї долі або способу поведінки, що визначить увесь хід його подальшого життя. У ПТ1 *two roads* передано за допомогою калькування – дві дороги. Згідно зі Словником символів Г.І. Потапенка, дорога є «символом складного, нелегкого життя, розлуки з домівкою, лінії поведінки тощо» [2]. У ПТ2 знаходження ліричного героя на розгалуженні двох доріг есплікується за допомогою прийомів ампліфікації (*на развилке дорог; мир был широк; у поворота*) та описового перекладу (*пути было два*). Лексема *поворот*, згідно із Тлумачним словником російської мови, у переносному значенні означає «полное изменение в направлении, развитии чего-л.; перелом» [1]. Російський перекладач розміщує ліричного героя на развилке дорог, у поворота, цим самим загострюючи фабулу та навмисно акцентуючи стан необхідності вибору, в якому перебуває ліричний герой. Про фізичну неможливість обрання одразу двох доріг та вагання ліричного героя у ВТ сказано наступне: *And sorry I could not travel both / And be one traveler, long I stood / And looked down one as far as I could*, що більш адекватно відтворено у ПТ2: *Стоял я, задумавшись, у поворота, <...> однако я раздвоиться не мог, и надо было решаться на что-то*. У ПТ1 цю думку дещо спрощено: *Я ж довго не міг; наважитись*. До того ж, вдаючись до прийому ампліфікації, перекладач вказує на те, що ліричний герой спинив погляд на дорозі, яка знаходиться праворуч та пролягає «*понад сосни крислати*», про що у ВТ не йдеться: *And looked down one as far as I could / To*

where it bent in the undergrowth. На наш погляд, таке перекладацьке рішення є не виправданим, що пояснюється наступним. По-перше, через вживання лексеми *управо*, яка є похідною від прикметника *правий*, який серед своїх значень має такі: «який має рацію у чомусь; <...> справедливий, правильний [4, с.502]. Загальновідомо, що. «правий», згідно з символікою простору, завжди додає значення правильного вибору, направленості дії тощо. Ймовірно, навіть не замислюючись над цим, перекладач визначає цей шлях як такий, який слід було обрати. По-друге, у ПТ1 вжито словосполучення *сосни крилаті* замість лексеми *undergrowth*, що є прикладом контекстуальної заміни разом з використанням прийому ампліфікації. До того ж, перекладач вводить у ПТ1 символ, відсутній у ВТ, – *сосни*. Сосна у багатьох народів є символом життєвої сили, плодючості, самотності; сили характеру, безсмертя. Слов'яни вважали її оберегом від нечисті, символом безсмертя [2]. Декодувати символічний зміст ПТ1 можна наступним чином: шлях, на якому одразу спинив погляд ліричний герой, правильний та безпечний, що порушує думку ВТ. Зважаючи на вищесказане, вважаємо, що символіка цієї строфи неадекватно відтворена у ПТ1. У ПТ2 перекладач досягає адекватності при відтворенні символіки аналізованої строфи.

У другій строфі ВТ йдеться про те, що із двох доріг ліричний герой обирає не ту, на якій одразу спинив погляд, а протилежну, яка, на його думку, була кращою, однак, менш вторована: *Then took the other, as just as fair, And having perhaps the better claim / Because it was grassy and wanted wear, / Though as for that the passing there / Had worn them really about the same...* [10, с. 107]. У ПТ1 та ПТ2 цю строфу ВТ передано відповідно: *І рушив ліворуч я...Тим путівцем / Нелегко було в самоті простувати, / Бо трави за ноги хпали тихцем .../ Лежала **дорога** між ялівцем , / І хто б її мав торувати?* [5, с. 134] та *Я выбрал дорогу, что **вправо** вела / И, повернув, пропадала в чащобе. / Нехоженой, что ли, она была / И больше, казалось мне, заросла; / А впрочем, заросшими были обе* [6]. У ВТ автором не вказано, яку саме з двох доріг обирає ліричний герой – праву чи ліву, однак, у

перекладах спостерігаємо діаметральну протилежність: у ПТ1 ліричний герой *рушив ліворуч*, у ПТ2 – *я выбрал дорогу, что **вправо** вела*. Лексема *правый*, від якої походить прислівник *вправо*, вжитий у ПТ2, наділений у російській мові тим самим значенням, що і в українській: «содержащий в себе правду; справедливый» [1], що експлікує думку ВТ про правильність вибору шляху, на противагу ПТ1, де ця правильність сумнівна, адже *лівий* виступає антонімом по відношенню до *правого*, а, отже, правильного. Насправді ж дороги були однаковими, що засвідчують наступні вирази аналізованої строфи та наступних строф: *as just as fair, both that morning equally lay in leaves*. Ліричним герой ніби заспокоює себе, зауважуючи, що обрана ним дорога “*was grassy and wanted wear*”, тобто була невторованою. Прикметник *grassy*, як похідний від лексеми *grass*, може набувати символічних значень, якими наділена в англійській лінгвокультурі остання: “grass is the symbol for usefulness; it might represent native land <...>” [12]. На наш погляд, саме думкою про взаємну користь як обраної дороги для ліричного героя, так і людини саме для цієї дороги заспокоює себе ліричний герой. Думка про взаємну користь есплікується у ВТ також такими фразами: *And having perhaps the better claim* та *it wanted wear*. У ПТ1 спостерігаємо граматичну заміну прикметника іменником у множині: *grassy* – *трави*, яка в українській лінгвокультурі наділена символічним значенням «заспокійливої молитви, тихої мови, шепоту; <...> у фольклорі, літературі трава має подібну символіку [2]. Отже, лексема *трави* у ПТ1 засвідчує, що шлях, обраний ліричним героєм, ще був неосвоєний людиною, символічне значення взаємної користі у ПТ1 не виражене через відмінну символіку трави у представників двох лінгвокультур. У ПТ2 вжито епітет *заросшая* замість англійської лексеми *grassy*, тобто перекладач вдається до прийому генералізації. Символічне значення, яким наділяється невторована дорога у ВТ, у ПТ2 також знівельоване. Думка про те, що обраний ліричним героєм шлях був неосвоєним, більш експліцитно передано у ПТ2: перекладач зазначає, що ця дорога «*нехоженой была*», «*и больше, казалось мне, заросла*»

та «пропадала в чащобе» [1]. У Тлумачному словнику Т.Ф. Єфремової *чащоба* визначається як «лесная чаща», тобто «густой, трудно проходимый лес; заросли» [1]. На наш погляд, вживаючи лексему *чащоба*, перекладач має на увазі те, що обрана дорога таємнича та незрозуміла для ліричного героя, адже загальновідомо, що ліс, знаходячись за містом, є «чужим» простором, а все, що «чуже», наділене таємничістю та невідомістю. У ВТ про це не йдеться. Разом із цим, з огляду символіки простору, неможливо піти «направо» і опинитися у «чащобі», бо тут реалізуються різні, опозиційні оцінки – погано / добре, що засвідчує алогічність смислу відповідних рядків у ПТ2. Таким чином, кожним з перекладачів не збережені символічні значення, характерні для відповідного відрізка ВТ, натомість часом представлені символи, відсутні у ВТ. Обидва переклади проаналізованої строфи характеризуються певними втратами та відхиленнями від ВТ, що дозволяє говорити про неадекватну передачу смислу цієї строфи у обох ПТ.

У третій строфі ВТ йдеться про неможливість повернення назад у минуле та відчутні сумніви ліричного героя з приводу правильності свого вибору: *And both that morning equally lay / In leaves no step had trodden black. / Oh, I kept the first for another day! / Yet knowing how way leads on to way / I doubted if I should ever come back* [10, с. 107]. У ПТ1 та ПТ2 ці рядки передані відповідно: *Осінній лист на піску золотів, – / По ньому жодна нога не ступала./ Я й іншим шляхом пройти б хотів – / Так, доля глуха до бажань і чуттів, / Назад нікого ще не вертала* [5, с. 134] та *И обе манили, радуя глаз / Сухой желтизною листвы сыпучей. / Другую оставил я про запас, / Хотя и догадывался в тот час, / Что вряд ли вернуться выпадет случай* [6]. Лексема *morning* серед своїх синонімів має *dawn*, яка наділена такими контекстуально релевантними символічними значеннями: “illumination and hope; <...> a chance for happiness and improvement; act of transformation [12]. Тобто ситуація, у якій опиняється ліричний герой, символізує певні зміни на краще в житті ліричного героя. У обох ПТ ця лексема елімінована, що сприяє певним втратам при відтворенні символіки ВТ. Аналіз символічних значень

лексем *leaf* [8, Сс. 110 – 111; 9, с. 181; 12] та *step* [9, Сс. 312 – 313] засвідчив, що жодне з них не актуалізується у контексті вірша, а фраза *in leaves no step had trodden black* вживається у прямому значенні на позначення того, що у час, коли ліричний герой стояв на роздоріжжі, обидві дороги були засипані листям, і тут не було навіть людського сліду. Отже, у ВТ знову зазначається, що обидві дороги були невторованими, а вибір ліричного героя мотивований виключно його інтуїцією. У ПТ1 перекладач вдається до прийомів ампліфікації та граматичної заміни: *in leaves* – осінній лист на піску золотів та конкретизації: *жодна нога не ступала*. Вживання лексеми *листя* у однині послаблює думку автора про те, що обидві дороги були засипані листям, тобто невторованими. У ПТ2 ця думка також передана із певними спотвореннями. У реченні *И обе манили, радуя глаз сухой желтизною листвы сыпучей* перекладач вдається до прийому ампліфікації *сухой желтизной* <...> *сыпучей*, що неадекватно відтворює смисл відповідних рядків ВТ, адже у ВТ не йдеться по-перше, про процес осипання листя, тоді як сказано про його результат, що засвідчує тривалу відсутність людини на обох дорогах; по-друге, у ПТ2 інтенсифікується нерішучість ліричного героя перед вибором шляху за рахунок вживання фрази *обе манили, радуя глаз*. Отже, символіка аналізованої строфи у обох ПТ збережена частково, однак кожен з перекладачів змінює оцінність та модальності ВТ, у тому числі, за рахунок введення символів, відсутніх у ВТ.

У останній строфі ВТ ліричний герой, як видно, все ж не шкодує про обраний ним шлях. Він говорить, що через багато років розповідатиме про те, що обрав «менш вторований шлях», який врешті-решт і визначив хід його подальшого життя. Тон цієї строфи пройнятий певною самоіронією, про що свідчить вживання словосполучення *with a sigh*. Звісно, через багато років ліричний герой не збиратиме біля себе молодь, наставляючи їх на правильний шлях. Скоріше, він розкаже їм про те, що у житті часто доводиться робити вибір, і, насправді, не існує правильного чи неправильного вибору. Є лише вибір, який людина робить сама, тим самим

обираючи хід свого життя: *I shall be telling this with a sigh / Somewhere ages and ages hence: / Two **roads** diverged in a **wood**, and I, / I took the one less traveled by, / And that has made all the difference* [10, с. 107]. У ПТ1 та ПТ2 ці рядки передані відповідно: *Й коли вже роки мої відійдуть, / Скажу я, зітхнувши, як то й годиться: / «І в мене було **роздоріжжя**... й отут» / Обрав я собі мени второвану **путь**, – / Лише в цьому й була різниця* [5, с. 134] та *Еще я вспомню когда-нибудь / Далекое это **утро лесное**: / Ведь был и другой предо мною **путь**, / Но я решил направо свернуть / И это решило все остальное* [6]. Як бачимо, словосполучення *two **roads***, передано у ПТ1 за допомогою лексеми *роздоріжжя*, тлумачиться як «місце, звідки розходяться або куди сходяться дві чи кілька доріг; розпуття» [3, с. 668], тобто перекладач вдається до прийому генералізації, яка не перешкоджає досягненню у перекладі еквівалентності при відтворенні символічного значення цього словосполучення. У ПТ2 перекладач говорить про дві дороги, кажучи про кожну з них: *был и другой предо мною путь*, тобто думка про роздоріжжя та страх перед невідомістю у ПТ2 втрачає інтенсивність, якою наділений відповідний символічний рядок ВТ. Щодо лексеми *wood*, яка символізує містичність та невідомість, у ПТ1 вона елімінована. Хоча у обох ПТ загалом еквівалентно відтворене словосполучення *two **roads*** та *wood*, доцільним було б, якби і в останній строфі перекладачі не вдавалися до подібних вольностей, адже ці лексеми наділені важливим символічним змістом, а автор ВТ, ймовірно, вдається до їх повторного вживання, щоб підкреслити складність життєвого вибору, яка колись постала перед ліричним героєм. У ПТ2 перекладач, вдаючись до граматичної заміни, вживає епітет *лесное*, який має нейтральне значення, і не інтенсифікує значення таємничості та містичності, притаманне лексемі *wood*. Разом із тим, перекладач використовує прийом ампліфікації, вводячи лексему *утро*. У такий спосіб у ПТ2 компенсуються втрати, допущені у попередній строфі за рахунок елімінації лексеми *morning*, яка є символом змін та трансформацій.

Р. Фрост у звичній для нього манері намагається заплутати читача,

ззначаючи у цій строфі, що все ж вибрав менш второвану путь. У ПТ1 збережений цей авторовий прийом за рахунок еквівалентного відтворення фрази *I took the one less traveled by*: Обрав я собі менш второвану путь. У ПТ 2 сказано: *Но я решил направо свернуть*, що інтенсифікує думку про правильність обраного автором шляху. Таке перекладацьке рішення не можна вважати адекватним, адже автор не визначає обраний ним шлях як правильний: він обрав саме цей шлях, і саме він вплинув на його подальше життя, а правильним він був чи ні, невідомо. Якщо розглянути останній рядок ВТ, можна помітити, що у ПТ1 перекладач тяжіє до буквалізму при перекладі виразу *and that has made all the difference*: лише в цьому й була різниця, що призводить до неадекватного відтворення думки автора. Таким чином, перекладач не передає значущості обраної автором дороги, яка, по суті, вплинула на хід його життя, що адекватно передано у ПТ2 за допомогою виразу *И это решило все остальное*. Отже, кожним перекладачем частково відтворені символи, присутні у ВТ, та допущені суттєві недоліки при передачі авторської думки, тому не можна говорити про адекватний переклад цієї строфи жодним з перекладачем.

Результати проведеного перекладознавчого аналізу доводять, що кожен з перекладачів частково відтворює символіку оригіналу, і кожен з перекладів характеризується значними відхиленнями від ВТ, що свідчить про неадекватність обох перекладів.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні й виділенні лексико-семантичних груп символів у творчості американських письменників ХХ – ХХІ століть у ракурсі дослідження варіантів відтворення символічних значень засобами української та російської мов.

Література

1. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный: [Электронный ресурс] / Т. Ф. Ефремова. – Режим доступа:

www.efremova.info/.

2. Словник символів: [Электронный ресурс] / [О.І. Потапенко та ін.]. – К.: Редакція часопису «Народознавство», 1997. – Режим доступу: ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm.
3. Словник української мови: в 11 томах / [В.М. Білоноженко та ін., ред. рада: В.О. Винник та ін.]. – Том 8. – К.: Наукова думка, 1977. – 927 с.
4. Словник української мови: в 11 томах / [О.Є. Марцинівська та ін., ред. рада: О.П. Петровська та ін.]. – Том 7. – К.: Наукова думка, 1976. – 723 с.
5. Фрост Р. Вірші у перекладі В. Бойченка // Всесвіт. – К., 1974. – №3. – С. 129-137.
6. Фрост Р. Другая дорога: [Электронный ресурс] / Р. Фрост [пер. с англ. Г. Кружков]. – М.: АРГО-РИСК; Рудомино, 1999. – Режим доступа: www.lib.ru/POEZIQ/FROST/doroga.txt.
7. Шелестюк Е.В. О диалектике устойчивости и изменчивости концепта и символа / Е.В. Шелестюк // Язык. Культура. Коммуникация: Материалы международной научной конференции. – Челябинск: УРАО, 2004. – С. 178-187.
8. A dictionary of literary symbols: Second edition / Michael Ferber. – Cambridge: Cambridge University Press. – 2007. – 262 p.
9. A dictionary of symbols: Second edition / J. E. Cirlot. – London: Routledge & Kegan Paul, 1971. – 419 p.
10. Frost R. Poems: [Electronic Resource] /R. Frost. – 2004. – 132 p. – Available from: poemhunter.com/i/.../pdf/robert_frost_2004_9.
11. Merriam-Webster online: Dictionary and Thesaurus [Electronic Resource]. – Mode of access: URL: www.merriam-webster.com.
12. Online Symbolism Dictionary: [Electronic Resource]. – Mode of access: www.umich.edu/.../symbolismproject/symbolis...
13. Symbolism and Theme in Robert Frost's "The Road Not Taken": [Electronic Resource]. – Mode of access: summerclark7387.hubpages.com/.../symbolism...